

تعاون، سال بیستم، شماره ۲۱۰ و ۲۱۱، دی و بهمن ۱۳۸۸

عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت کشاورزان در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری استان فارس

دکتر غلامحسین زمانی^۱، بیژن ابدی^۲

چکیده

در هزاره جدید رسیدن به پایداری منابع طبیعی هدفی است که توجه دولتمردان و برنامه‌ریزان را به خود جلب کرده است. تأسیس تعاونیهای آبخیزداری یکی از راهکارهایی به شمار می‌آید که از طریق آن می‌توان مشارکت کشاورزان را برای تصمیم‌گیری‌های مؤثر در راستای جلوگیری از تخریب منابع طبیعی و تداوم این همکاری بین دولت و کشاورزان جلب کرد. این تحقیق در سال ۱۳۸۸ با هدف کلی بررسی دیدگاه کشاورزان در مورد عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت در تأسیس (قبل و حین تأسیس) تعاونیهای آبخیزداری انجام شده است. این تحقیق از نوع توصیفی بوده که از فن پیمایش برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه، کشاورزان عضو تعاونی آبخیزداری نوایگان داراب بوده که طبق نمونه‌گیری تصادفی ۳۰ نفر از میان آنها به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. جهت جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه با سؤالات باز و بسته استفاده شده و یک مطالعه راهنما برای تعیین پایایی شاخصهای سنجش تحقیق به انجام رسیده است.

۱. استاد ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه شیراز
e-mail: zamani@shiraz.ac.ir

۲. دانشجوی دوره دکترای ترویج کشاورزی دانشگاه شیراز
e-mail: abadi.bijan@gmail.com

یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که حضور در برنامه‌ها و آموزشهای توجیهی و میزان تلاش اعضای عادی نقش مؤثری در مشارکت آنها در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری دارد. در فواید تعاونیهای آبخیزداری، یافته‌ها نشان می‌دهد که ارائه نهادهای کشاورزی و اعتبارات مالی بیشترین اهمیت را از نظر کشاورزان دارد. همچنین مهمترین مشکلات مشارکت در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری از دیدگاه کشاورزان کمبود وقت، فشار کارهای کشاورزی و نبود تعهدات نسبت به وظایفی بوده که به اعضای هیئت مدیره تعاونیهای آبخیزداری محول شده است.

کلیدواژه‌ها:

دیدگاه کشاورزان، مشارکت، تعاونیهای آبخیزداری، استان فارس، عوامل اجتماعی

مقدمه

تعاونیها نقش مهمی در توسعه روستایی دارند. به گونه‌ای که از آنها به عنوان قسمتی از محیط پویا و فعال کشاورزی (Dunn & et al., 2002) و پنجره‌هایی به سوی دنیای کشاورزی (Chieochan & et al., 2000) یاد شده است. اساساً فعالیتهای جمعی در قالب تشکلهایی که خدمات، بازاریابی، فراوری و تهیه نهاده‌ها را انجام می‌دهند، نقش مهمی در اجرای راهکارهای تولیدی در کشورهای صنعتی داشته‌اند. مطالعات انجام گرفته در مورد تعاونیهای کشاورزی (Toth, 2006, Ilskog & et al., 2005; Alvarez, 1999) حاکی است که تعاونیها نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌های مهم بر عهده دارند. در حقیقت تعاونیها گروهی از افراد را در بر می‌گیرند که بر اساس اعتقادات مشترک یک کار گروهی را برای رسیدن به یک زندگی بهتر انجام می‌دهند (Krivokapic-Skoko, 2002). بخش تعاون با داشتن جنبه اختیاری و با تأکید بر گسترش دانش، تشویق به بحث و انتقاد، اعتمادسازی، برقراری مساوات، نظارت و سرانجام ایجاد حداکثر اطمینان شیوه‌ای است که می‌تواند در روند توسعه به برقراری عدالت اجتماعی و کاهش میزان محرومیت به ویژه در طبقات فقیر جامعه منجر شود (کوهی، ۱۳۸۸). سازمانهای اجتماعی روستایی (نظیر تعاونیهای روستایی)، پدیده‌هایی کاملاً پویا هستند

و در راستای تحولات روستایی تغییر می‌کنند به طوری که نوعی کنترل خاص را در روستاها اعمال می‌نمایند و در این جریان همگام با تغییرات اجتماعی، در ساختارهای آنها نیز تحول صورت می‌گیرد (لهسایی زاده، ۱۳۸۸). اهمیت شرکتهای تعاونی، به عنوان ابزار توسعه، از این رو درخور توجه است که نهضت تعاونی به صورت جامع نه تنها در بهبود اوضاع اقتصادی کشورهای رو به رشد مؤثر است، بلکه در وضعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این کشورها نیز اثرگذار می‌باشد که در این راستا اندیشه، زمینه‌های فرهنگی، جنبشها و نهادهای تعاون سنگ بنایی هستند که "پراکندگی" را به "جمعیت" و "همکاری" را به "رقابت سالم" تبدیل می‌کنند (بیژنی و خادمی پور، ۱۳۸۸).

در کشورهای توسعه یافته که نهضت تعاونی به رشد کامل رسیده است، گرایش شرکتهای تعاونی برای به رسمیت شناخته شدن در جامعه بیشتر می‌گردد (فیربرین، ۱۳۸۸). کرمی و رضایی مقدم (۱۳۸۴) معتقدند که در صورتی تعاونیها به ابزار مؤثری در فرایند توسعه روستایی تبدیل می‌شوند که به عنوان بخش ضروری سیاستهای توسعه روستایی و مرتبط با برنامه‌های ملی در نظر گرفته شوند. از این رو، با توجه به نقش مهم شرکتهای تعاونی در فرایند توسعه کشورهای مختلف و همچنین تأکید قانون اساسی ایران و توجهی که در برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی بر تعاون شده است (امینی و صفری شالی، ۱۳۸۱)، لازم است که سیاستگذاران و مجریان توسعه کشور توجه بیشتری نسبت به گذشته به چنین تشکلهایی مبذول دارند. در عرصه حفاظت از منابع طبیعی نیز تعاونیهای آبخیزداری محلی برای مشارکت افراد روستایی در راستای تصمیم‌گیری‌های مؤثر و اجرای برنامه‌ها برای جلوگیری از تخریب منابع طبیعی و همچنین مدیریت بهینه آنها می‌باشند.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

از آنجا که تحقیق حاضر در مورد مشارکت در تعاونیهای آبخیزداری می‌باشد، در ابتدا تعاریفی از آبخیز و آبخیزداری ارائه می‌گردد و سپس به تحقیقاتی اشاره می‌شود که به مقوله مشارکت و عوامل تأثیرگذار بر آن پرداخته‌اند. آبخیز پهنه‌ای است که تمام رواناب ناشی از

باران وارد بر آن را یک رودخانه، آبراهه، دریاچه و یا یک آب انباشت دریافت می کند (جهاد کشاورزی، ۱۳۸۵؛ سیاهی، ۱۳۸۲). آبخیزداری نیز به فرایندی از راهنمایی و سازماندهی استفاده از آب، زمین و دیگر منابع مرتبط با آبخیز برای ایجاد خدمات مطلوب بدون تأثیر منفی در محیط و منابع طبیعی گفته می شود (Fé d'Ostiani, 2004). به عبارت دیگر آبخیزداری به مدیریت و بهره برداری هماهنگ، یکپارچه و قانونمند آبخیز گفته می شود مشروط بر آنکه سرمایه اصلی آبخیز که همانا منابع آب و خاک است، کاملاً حفظ شود و تأثیر منفی نپذیرد (جهاد کشاورزی، ۱۳۸۵). بنابراین، علاوه بر شرایط فیزیکی آبخیزها، نوع مدیریت اعمال شده از سوی مسئولان اجرایی و مشارکت افراد محلی نیز نقش بسزایی در بهبود و اثربخشی چنین مدیریتی خواهد داشت؛ زیرا رهیافتهای مشارکتی و جمعی (Margerum, 2001; Mbaiwa, 2005; Steyaert & et al., 2007) برای مدیریت مطلوب منابع طبیعی در جهت تصمیم گیری های مؤثرتر مفید واقع می شوند و مشارکت برای هر چه پایدارتر کردن منابع با ارزش محیطی به عنوان یک اصل در آمده است. در مورد فرایند مشارکت و عوامل تأثیرگذار بر آن باید گفت که مشارکت به عنوان شاخص سلامت اجتماعی و جامعه برابر و پویا (ابدی و حیاتی، ۱۳۸۸)، فرایندی چند بعدی و به مفهوم متشکل ساختن گروه های مردم برای انجام رسالتهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و بومشناختی می باشد که برای تحقق آن شرایط سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خاصی مورد نیاز است (دانایی و آجیلی، ۱۳۸۴).

در زمینه عوامل تأثیرگذار بر فرایند مشارکت تحقیقات زیادی صورت گرفته است که به تعدادی از آنها اشاره می شود. در مطالعه ای با هدف بررسی عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرحهای منابع طبیعی نشان داده شد که حمایت مالی مشارکت کنندگان از سوی دولت و وابستگی بیشتر مالی روستاییان باعث افزایش مشارکت آنها می شود. همچنین انگیزه اجتماعی بیشترین تأثیر را در مشارکت افراد داشته است به این معنی که هر چه انگیزه اجتماعی افراد بالاتر رود بر میزان مشارکت آنان افزوده می شود (عزیزی، ۱۳۸۶). نتایج مطالعه ای روی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرحهای

آبخیزداری نشان داد که مشارکت روستاییان در چنین طرحهایی تحت تأثیر عواملی نظیر انگیزه روستاییان، اعتماد به مجریان، وابستگی به دولت و پایگاه اجتماعی- اقتصادی روستاییان قرار دارد (محمدی، ۱۳۸۳). شاهرودی و چیدری (۱۳۸۷) نیز اظهار کرده‌اند که بین عملکرد کشاورزان در زمینه شیوه‌های مدیریت آب زراعی، تماسهای ترویجی، کانالهای ارتباطی، مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، نگرش کشاورزان نسبت به تعاونی آب‌بران با وضعیت مشارکت کشاورزان در زمینه مدیریت شبکه‌های آبیاری رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنی حیاتی و همکاران (Hayati & et al., 2009) در مطالعه‌ای عواملی نظیر میزان نیاز به برنامه‌های ترویجی مرتبط با حفاظت منابع طبیعی، دانش و رفتار حفاظتی کشاورز را بر مشارکت آنها در برنامه‌های حفاظتی مؤثر گزارش کرده‌اند.

بنابراین لازم است از دانش، تجربه و مهارتهای تمام ذی‌نفعان محلی در راستای برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی برنامه‌ها و طرحهای مشارکتی مرتبط با مدیریت آبخیز استفاده شود. این مهم دست یافتنی نیست مگر اینکه زمینه مشارکت همگان در راه رسیدن به اهداف توسعه ایجاد گردد. در این راستا ویلسون و هارت (Wilson & Hart, 2001) معتقدند که گرایش به سمت نگرشهای حفاظتی محور کشاورزان از طریق مشارکت دادن آنها در برنامه‌های مشارکتی باید به عنوان شاخصی برای تعیین اثربخشی سیاستهای مرتبط با کشاورزی و محیط زیست در آید. در باره این هدف، دولتها باید توجه خود را به تأسیس سازمانها و مجامع محلی روستایی که می‌توانند روستاییان به ویژه کشاورزان را برای تصمیم‌گیری‌های مؤثرتر به مشارکت وا دارند، معطوف کند. با این طرز تفکر، اداره آبخیزداری استان فارس اقدام به تأسیس تعاونی آبخیزداری نوایگان داراب کرد.

مواد و روشها

این تحقیق از نوع توصیفی بوده که در آن از فن پیمایش برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. هدف کلی تحقیق حاضر شناسایی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری از دیدگاه کشاورزان می‌باشد و اهداف جزئی آن نیز عبارتند از:

- بررسی دیدگاه کشاورزان در زمینه عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری؛
- بررسی دیدگاه کشاورزان در زمینه عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای عادی در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری؛
- تعیین فواید تعاونیهای آبخیزداری؛
- تعیین و بررسی مشکلات تأسیس تعاونیهای آبخیزداری.

جامعه مورد مطالعه در این تحقیق، کشاورزان عضو تعاونی آبخیزداری نوایگان داراب بودند که از میان آنها ۳۰ کشاورز به صورت تصادفی انتخاب شدند. ابزار جمع آوری داده‌ها پرسشنامه می‌باشد که روایی صوری^۱ آن را پنج تن از متخصصان رشته ترویج و اقتصاد کشاورزی تأیید کردند. به علاوه، یک مطالعه راهنما^۲ برای تعیین پایایی^۳ شاخصهای تحقیق نیز انجام شد. به این منظور تعداد ۱۵ نفر از اعضای شرکتهای تعاونی تولید در منطقه سپیدان به طور تصادفی انتخاب شدند و بر اساس نتایج این مطالعه، پرسشنامه اصلاح و تکمیل شد.

بحث و تحلیل

تعیین عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری توسعه پایدار بر مشارکت ذی‌نفعان مختلف به ویژه افراد محلی در تصمیم‌گیری در زمینه بهره‌برداری از منابع تأکید دارد (Mbaiwa, 2005; Brown & Harris, 2005). حتی رهیافتهای پایین به بالا به طور مستقیم نمی‌توانند برای جامعه مفید واقع شوند، مگر اینکه مشارکت جامعه را نیز به همراه داشته باشند (Manning & Seely, 2005). در مورد مدیریت آبخیزها نیز مشارکت افراد امری مهم و ضروری در اجرای فعالیتهای مختلف به حساب می‌آید (Michaelsen, 1991). مشارکت افراد محلی می‌تواند به اجرای بهتر برنامه‌های حفاظتی و

1. face validity
2. pilot study
3. reliability

اتخاذ تصمیمات مهم برای رسیدن به کارایی ختم شود؛ بنابراین در این تحقیق به شناسایی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت افراد برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری از دیدگاه کشاورزان پرداخته شده است.

جدول ۱ عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره را در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری (قبل از تأسیس) نشان می‌دهد. همان‌طور که پیداست، میزان تلاش برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری و حضور در برنامه‌های توجیهی عوامل مؤثر در تشکیل این تعاونیها بوده‌اند. برنامه‌های آموزشی نیز از ملزومات اساسی هستند که رسیدن به اهداف توسعه را تسریع می‌دهند. اچوری و همکاران (Achouri & et al., 2003) معتقدند که برنامه‌های آموزشی بخش مهمی در مدیریت آبخیزها به حساب می‌آیند. از سوی دیگر زیندن و لی (Zbinden & Lee, 2005) متغیرهای اطلاعاتی را در مشارکت کشاورزان در برنامه‌های محیطی مؤثر می‌دانند.

جدول ۱ عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

(قبل از تأسیس)

عوامل	میانگین	انحراف معیار
میزان تلاش برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۲/۵۸	۱/۴۸
میزان برنامه‌های آموزشی ارائه شده در زمینه تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۲/۳۳	۰/۹۴
میزان تلاش برای دریافت نظر و پیشنهادهای دیگران	۱/۶۳	۰/۷۳
حضور در برنامه‌ها و کلاسهای توجیهی	۲/۱۸	۱/۲۲

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تذکر: پاسخها بر اساس هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳) و خیلی زیاد (۴) است.

از طرف دیگر، عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره در طول تشکیل تعاونیهای آبخیزداری با پنج سؤال مورد مطالعه قرار گرفت (جدول ۲). نتایج نشان داد که میزان مشارکت اعضای هیئت مدیره در طول تشکیل تعاونیهای آبخیزداری بیشتر از میانگین بوده و اولین اولویت، نقش اعضای هیئت مدیره در تشویق دیگران به انتخاب ناظران و مسئولان تعاونیها تشخیص داده شد.

جدول ۲. عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای هیئت مدیره در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

(در طول تأسیس)

عوامل	میانگین	انحراف معیار
نقش اعضای هیئت مدیره در تصمیم‌گیری برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۲/۹	۱/۳۷
نقش اعضای هیئت مدیره در جمع‌کردن و بسیج دیگران برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۳	۰/۴۷
نقش اعضای هیئت مدیره در تصمیم‌گیری برای انتخاب مکان تعاونیهای آبخیزداری	۱/۱۸	۱/۰۵
نقش اعضای هیئت مدیره در جمع‌آوری پول برای تأمین هزینه‌های مالی تعاونیها	۲/۸۵	۱/۲۴
نقش اعضای هیئت مدیره در تشویق دیگران به انتخاب ناظران تعاونیها	۳/۸	۰/۶۳

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تذکر: پاسخها بر اساس هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳) و خیلی زیاد (۴) است.

در تشویق افراد به مشارکت و درگیر شدن در فعالیتهای گروهی نقش انگیزه اهمیت خاصی دارد. دولیسکا و همکاران (Dolisca & et al., 2006) معتقدند که انگیزه کشاورزان برای مشارکت در برنامه‌های جنگلداری اساس توسعه و ابزار اجرای راهکارهای مدیریتی می‌باشد. به هر حال کشاورزان به‌شکلهای مختلفی بر انگیزه می‌شوند (Zbinden & Lee, 2005) که این موضوع در ارتباط با منافع و نیازهای گوناگون آنهاست.

تعیین عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اعضای عادی در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

جدول ۳ عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای عادی را در تشکیل تعاونیهای آبخیزداری (قبل از تأسیس) نشان می‌دهد. براین اساس، از نظر پاسخگویان میزان تلاش اعضا برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری بیشترین تأثیر را در تشکیل آن دارد. نتایج جدول ۴ نیز عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای عادی را در طول تشکیل این تعاونیها نشان می‌دهد. براین اساس، از نظر پاسخگویان، نقش اعضای عادی در تصمیم‌گیری برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری بیشترین تأثیر را در تشکیل این تعاونیها در طول تشکیل آن دارد. این یافته با نتایج مطالعه بگاتی (Bogati, 1996) همخوانی دارد. بگاتی معتقد است که برنامه‌های مشارکتی زمانی کارایی مناسب دارند که ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و اجرای فعالیتهای مربوط به این

برنامه‌ها مشارکت داشته باشند. در این صورت، بسیاری از تصمیمات و برنامه‌ریزی‌ها براساس نیازها و خواسته‌های مشارکت‌کنندگان شکل می‌گیرد. مشارکت بیشتر و مؤثرتر مردم در صورتی تحقق می‌یابد که تطابق بیشتری بین مرم و هدف طرح وجود داشته باشد (همت‌زاده و خلیقی، ۱۳۸۵).

جدول ۳. عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای عادی در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

(قبل از تأسیس)

عوامل	میانگین	انحراف معیار
میزان تلاش برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۲/۴	۱/۱۶
میزان برنامه‌های آموزشی ارائه شده در زمینه تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۲/۱	۰/۹۴
میزان تلاش برای دریافت نظرات و پیشنهادهای دیگران	۱/۳۰	۱/۰۲
حضور در برنامه‌ها و کلاسهای توجیهی	۱/۳۵	۱/۲۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تذکر: پاسخها بر اساس هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳) و خیلی زیاد (۴) است.

جدول ۴. عوامل مؤثر بر مشارکت اعضای عادی در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

(در طول تأسیس)

عوامل	میانگین	انحراف معیار
نقش اعضای عادی در تصمیم‌گیری برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۳	۱/۲۴
نقش اعضای عادی در جمع‌کردن و بسیج دیگران برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری	۱	۱/۳۹
نقش اعضای عادی در تصمیم‌گیری برای انتخاب مکان تعاونیهای آبخیزداری	۱/۱	۱/۳۷
نقش اعضای عادی در جمع‌آوری پول برای تأمین هزینه‌های مالی تعاونیها	۰/۹۸	۰/۲۴
نقش اعضای عادی در تشویق دیگران به انتخاب ناظران تعاونیها	۱/۳	۱/۴۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تذکر: پاسخها بر اساس هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳) و خیلی زیاد (۴) است.

دیدگاه افراد نسبت به فواید تعاونیهای آبخیزداری

نوع منفعتی که برنامه‌های مشارکتی برای کشاورزان خواهند داشت در مشارکت آنها تأثیر بسزایی دارد. زیندن و لی فواید برنامه‌های اقتصادی را نیرویی انگیزشی برای کشاورزان ذکر کرده‌اند. از سوی دیگر، شارما (Sharma, 1997) معتقد است که برنامه‌های مدیریتی آبخیزداری می‌تواند نیازها و علایق مردان و زنان را برآورده سازد.

بر همین اساس، نگرش کشاورزان نسبت به فواید تعاونیهای آبخیزداری با شش سؤال مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۵). همان طور که این جدول نشان می‌دهد، ارائه نهادهای کشاورزی و اعتبارات مالی بیشترین اهمیت و نقش تعاونیها در ایجاد موقعیت شغلی کمترین اهمیت را از نظر کشاورزان دارد. این یافته‌ها مطابق با یافته‌های مارشال (Marshall, 2004)، پلنک و پامروی (Pollnac & Pomeroy, 2005) و سلام و همکاران (Salam & et al., 2005) می‌باشد. مارشال معتقد است که نوع منفعتی که برنامه‌های حفاظتی در بر خواهند داشت در مشارکت کشاورزان در این گونه برنامه‌ها مؤثر است. سلام و همکاران نیز معتقدند که رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار بین مشارکت کشاورزان و نوع منفعت کشاورزان از برنامه‌های حفاظتی مربوط به جنگل وجود دارد. پلنک و پامروی نیز در تحقیق خود روی عوامل مؤثر بر پایداری برنامه‌های مدیریت تلفیقی ساحلی^۱ به این نتیجه رسیدند که منافع اولیه در مشارکت افراد در این گونه برنامه‌ها نقش مؤثری دارد.

جدول ۵. نگرش نسبت به فواید تعاونیهای آبخیزداری

عوامل	میانگین	انحراف معیار
دسترسی به نهادهای کشاورزی	۲/۶۳	۰/۳۶
متناسب بودن فعالیتهای تعاونیهای آبخیزداری با مشکلات اعضا	۱/۸۶	۱/۴۴
تأثیر تعاونیها در انجام فعالیتهای مرتبط با مدیریت آبخیزها	۲	۱/۰۲
نقش تعاونیهای آبخیزداری در تأمین اعتبارات	۲/۲	۱/۰۵
نقش تعاونیهای آبخیزداری در افزایش محصولات کشاورزی	۱/۶۷	۱/۱۶
نقش تعاونیها در ایجاد موقعیت شغلی	۱/۶۰	۱/۲۴

مأخذ: یافته‌های تحقیق

تذکر: پاسخها بر اساس هیچ (۰)، کم (۱)، متوسط (۲)، زیاد (۳) و خیلی زیاد (۴) است.

تعیین مشکلات مشارکت در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری

مشارکت ذی‌نفعان در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری منجر به شناسایی مسائل، تعیین اولویتها و بهبود اجرا و پیشرفت طرحهای منابع طبیعی می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد که بسیاری از پروژه‌های آبخیزداری در سراسر دنیا به دلیل بی‌توجهی و اهمیت ندادن به نیازها، مشکلات و فعالیتهای افراد محلی به شکست انجامیده‌اند (Johnson & et al., 2001). کاسترو و نیلسن (Castro & Nielsen, 2003) نیز معتقدند که عوامل اجتماعی- اقتصادی و سیاسی محدودکننده مشارکت افراد محلی در فرایندهای مدیریت تضاد در استفاده از منابع طبیعی باید مورد توجه قرار گیرد. بنابراین یکی از اهداف جزئی در این مقاله، شناسایی مشکلات و موانع تأسیس تعاونیهای آبخیزداری بوده است. در این مورد نتایج به طور خلاصه نشان داد که کمبود وقت، میزان بالای کارهای کشاورزی و نبود تعهدات کاری نزد مسئولان و اعضای هیئت مدیره تعاونیها، مهمترین مشکلات سر راه مشارکت در تأسیس تعاونیها تلقی می‌شوند. این یافته با یافته‌های تحقیقاتی امیری اردکانی (۱۳۸۵)؛ دوتا داس (Dutta Das, 1995) و تویجنمن و بودارد (Tuijnman & Boudard, 2001) مطابقت دارد. برای مثال امیری اردکانی در تحقیق خود به این نتیجه رسید که یکی از مشکلات مشارکت در برنامه‌های ترویج کشاورزی، میزان کار زیاد می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

تعاونیها سازمانهایی هستند که شرایطی را برای مشارکت افراد به وجود می‌آورند. در این شرایط بسیاری از مسائل و مشکلات، حتی تضادها حل می‌شود. در حوزه حفاظت منابع طبیعی، تعاونیهای آبخیزداری می‌توانند در حل بسیاری از مشکلات از طریق مشارکت دادن افراد در تصمیم‌گیری نقش مهمی ایفا کنند. در این تحقیق عوامل مؤثر بر مشارکت در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری و فواید آن از دیدگاه کشاورزان مورد مطالعه قرار گرفت. از این رو ضمن جمع‌بندی، پیشنهادهای لازم برای افزایش مشارکت افراد در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری ارائه می‌شود:

- یافته‌های تحقیق نشان داد که حضور اعضای هیئت مدیره در برنامه‌ها و کلاسهای توجیهی (قبل از تأسیس) نقش مؤثری در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری دارد و از این رو پیشنهاد می‌شود کلاسهای آموزشی و ترویجی که در آنها بر اهمیت مقوله‌هایی نظیر مشارکت افراد و نقش تعاونیهای آبخیزداری در حفاظت از منابع طبیعی تأکید می‌گردد، دایر شود.

- یافته‌های تحقیق نشان داد که نقش اعضای هیئت مدیره و اعضای عادی در تصمیم‌گیری برای تأسیس تعاونیهای آبخیزداری (در طول تأسیس) مؤثر است و بنابراین، پیشنهاد می‌گردد تمهیداتی اندیشیده شود تا اعضای هیئت مدیره و اعضای عادی بتوانند در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با تأسیس تعاونیهای آبخیزداری به میزان بیشتری شرکت کنند.

- از آنجا که میزان تلاش اعضای عادی در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری (قبل از تأسیس) مؤثر بوده است، پیشنهاد می‌شود سازمانهای متولی امور تعاونیها (سازمان تعاون) انگیزه‌های لازم را در افراد برای شرکت در تأسیس تعاونیهای آبخیزداری ایجاد کنند. اینچنین انگیزه‌هایی می‌تواند جنبه‌های مادی (تسهیل در ارائه وام بانکی، ارائه حواله کود یا سم) و احساسی (برانگیختن احساسات دینی و معنوی افراد در زمینه اهمیت تعاون از دیدگاه قرآن و ائمه اطهار) را شامل گردد.

- با توجه به اینکه عرضه نهاده‌های کشاورزی و تأمین اعتبارات توسط تعاونیهای آبخیزداری از فواید این تعاونیها می‌باشد، بنابراین، پیشنهاد می‌شود تعاونیهای آبخیزداری در کنار فعالیتهایی که به امر مدیریت آبخیزها می‌پردازد، اموری نظیر عرضه نهاده‌های کشاورزی و تأمین اعتبارات را نیز انجام دهند.

سپاسگزاری

بدین وسیله از اداره منابع طبیعی و آبخیزداری شهرستان داراب که در انجام این تحقیق نقش مهمی ایفا کرده است و نیز از هیئت مدیره و اعضای تعاونی آبخیزداری نوایگان داراب تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

منابع

۱. ابدی، ب. و د. حیاتی (۱۳۸۸)، تبیین نقش تضاد در آسیب‌شناسی فرایند مشارکت و مدیریت تضاد از طریق مداخله‌گری نظام ترویج کشاورزی، سومین کنگره ترویج و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱ و ۱۲ اسفند، مشهد.
۲. امیری اردکانی، م. (۱۳۸۵)، مشکلات زنان در مشارکت در فعالیت‌های ترویجی، *مجله جهاد، سال ۲۶، شماره ۲۷۲، ص ۲۷-۴۲*.
۳. امینی، ا. م. و ر. صفری‌شالی (۱۳۸۱)، ارزیابی تأثیر آموزش در موفقیت شرکت‌های تعاونی مرغداران، علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، سال ششم، شماره ۲، ص ۱۷-۲۸.
۴. بیژنی، م. و غ. خادمپور (۱۳۸۸)، شناسایی فعالیت‌های دولتی قابل واگذاری به بخش تعاون در استان خوزستان، *ماهنامه تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۲-۲۰۳، ص ۶۹-۸۴*.
۵. جهاد کشاورزی (۱۳۸۵)، چشم‌انداز بخش کشاورزی استان قزوین، سازمان جهاد کشاورزی استان قزوین.
۶. دانایی، م. و ع. آجیلی (۱۳۸۴)، مروری بر تنگناهای مشارکتی در تعاونی‌های زنان روستایی ایران، *دوماهنامه جهاد، سال بیست و پنجم، شماره ۲۶۹، ص ۵۰-۵۵*.
۷. سیاهی، ف. (۱۳۸۲)، ارزیابی اقدامات انجام شده در حوزه آبخیز سد درودزن استان فارس با استفاده از برنامه WOCAT، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مهندسی آب، دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.
۸. شاهرودی، ع. ا. و م. چیدری (۱۳۸۷)، عوامل تأثیرگذار بر مشارکت کشاورزان در مدیریت شبکه‌های آبیاری (مطالعه موردی استان خراسان رضوی)، *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، سال بیست و نهم، شماره ۱، ص ۶۳-۷۵*.
۹. عزیزی خالخیلی، ط. (۱۳۸۶)، سازه‌های مؤثر بر مشارکت کشاورزان در مدیریت آبیاری مورد مطالعه: شبکه آبیاری سد درودزن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه شیراز.

۱۰. فیبرین، ب. (۱۳۸۸)، نهضت‌های اجتماعی و شرکت‌های تعاونی: اشاره به تاریخچه و توسعه این شرکت‌ها، ترجمه حامد محمدی، ماهنامه تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۲-۲۰۳، ص ۱۱۵-۱۲۶.
۱۱. کرمی، ع. و ک. رضایی مقدم (۱۳۸۴)، آثار تعاونی‌های تولید کشاورزی در فرایند تولید، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سیزدهم (ویژه‌نامه)، ص ۱-۳۰.
۱۲. کوهی، ک. (۱۳۸۸)، راهکارهای ارتقای فرهنگ تعاون: مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی، ماهنامه تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۲-۲۰۳، ص ۱-۱۸.
۱۳. لهسایی‌زاده، ع. (۱۳۸۸)، مدیریت روستایی در ایران معاصر، ماهنامه تعاون، سال بیستم، شماره ۲۰۲-۲۰۳، ص ۴۹-۶۷.
۱۴. محمدی، غ. (۱۳۸۳)، عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های آبخیزداری، دوماهنامه جهاد، سال بیست و سوم، شماره ۲۶۲، ص ۱۳-۱۷.
۱۵. همت‌زاده، ی. و ن. خلیقی (۱۳۸۵)، بررسی عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های مرتع و آبخیزداری (مطالعه موردی: بهره‌برداران حوزه معرف کچیک واقع در استان کردستان)، مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، سال سیزدهم، شماره چهارم، ص ۸۸-۱۰۰.
16. Achouri, M., L. Tennyson, K. Apadhyay & R. White (2003), Preparation for the Next Generation of Watershed Management Programs and Projects, *Proceedings of the Asian Regional Workshop*, Nepal.
17. Alvarez, J. (1999), Independent agricultural co-operative in Cuba? Cuba in Transition, ASCE 1999, Available on: <http://lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/asce/cuba9/alvarez.pdf>.
18. Bogati, R. (1996), A case study of people's participation in Begnastal and Rupatal (BTRT) watershed management in Nepal, In: Case studies of People's Participation in Watershed Management in Asia, P. N. Sharma, & P. M. Wagley, Rome: The Food and Agriculture Organization the United Nations Press.

19. Brown, P. & G. Harris (2005), Co-management of wildlife corridors: the case for citizen participation in the Algonquin to Adirondack proposal, *Journal of Environmental Management*, 74: 97–106.
20. Castro, A. P. & E. Nielsen (2003), Natural resource conflict management case studies: A analysis of power, participation, and protected area, The Food and Agriculture Organization the United Nations Press.
21. Chieochan, O., D. Lindley & T. Dunn (2000), Factors affecting the use of information technology in Thailand agricultural co-operatives: a work in progress, *School of Information Studies*, 2.1: 1-15.
22. Cook, M. L. (1993), Food and agricultural marketing for the 21st country co-operatives and group, Texas A & M University, college station, Available on: <http://www.rurdev.usda.gov/RBS/pub/cir-60.pdf>.
23. Dolisca, F., D. R. Carter, J. M. McDaniel, D. A. Shannon & C. M. Jolly (2006), Factors influencing farmers' participation in forestry management programs: A case study from Haiti, *Forest Ecology and Management*, 236: 324–331.
24. Dunn, J. R., A. C. Crooks, D. A. Frederick, T. L. Kennedy & J. J. Wadsworth (2002), Agricultural Cooperatives in the 21st Century, United States Department of Agriculture, Rural Business-Cooperative Service.
25. Dutta-Das, M. (1995), Improving the relevance and effectiveness of agricultura Extension activities for women farmers -An André Mayer research study, Rome, Italy: The Food and Agriculture Organization the United Nations Press.

- 26.FAO (2006), Project for sustainable agriculture and rural development in mountain regions, Available on : http://www.rdfs.net/linked-docs/sardmesp_1xii03.pdf.
- 27.Fé d'Ostiani, L. (2004), Watershed management: a key component of Rural Development in Mediteranean Region, Rome: The Food and Agriculture Organization the United Nations Press.
- 28.Hayati, D., B. Abadi, R. Movahedi & M. Heidari (2009), An empirical model of factors affecting farmers' participation in natural resources conservational programs in Iran, *Food, Agriculture & Environment*, 7.1: 201-207.
- 29.Ilskog, E., B. O. Kjellstr, O. M. Gullberg, M. Katyegac, W. Chambalad (2005), Electrification co-operatives bring new light to rural Tanzania, *Energy Policy*, 33. 10: 1299-1307.
- 30.Johnson, N., H.N. Ravnborg, O. Westermann & K. Probst (2001), User participation in watershed aangement and research, CGIAR System-wide Program on Collective Action and Property Rights, Available on: <http://www.capri.cgiar.org/pdf/CAPRIWP19.pdf>.
- 31.Krivokapic-Skoko, B. (2002), The Concept and Classifications of Agricultural Co-operatives, Charles Sturt University.
- 32.Manning, N. & M. Seely (2005), Forum for Integrated Resource Management (FIRM) in Ephemeral Basins: Putting communities at the centre of the basin management process, *Physics and Chemistry of the Earth*, 30: 886-893.

33. Margerum, R. D. (2001), Organizational commitment to integrated and collaborative management: matching strategies to constraints, *Environmental Management*, 28.4: 421- 431.
34. Marshall, G. R. (2004), Farmers cooperating in the commons? A study of Collective Action in Salinity Management, *Ecological Economics*, 51: 271-286.
35. Mbaiwa, J. E. (2005), Wildlife resource utilisation at Moremi Game Reserve and Khwai community area in the Okavango Delta, Botswana, *Journal of Environmental Management*, 77: 144–156.
36. Michaelsen, T. (1991), Participatory approaches in watershed management planning, *Unasylva: An international Journal of the Forestry and Food Industries*, 42:164.
37. Pollnac, R. B. & R. S. Pomeroy (2005), Factors influencing the sustainability of integrated coastal management projects in the Philippines and Indonesia, *Ocean & Coastal Management*, 48: 233–251.
38. Salam, M. A., T. Noguchi & M. Koike (2005), Factors influencing the sustained participation of farmers in participatory forestry: A case study in Central Sal Forests in Bangladesh, *Journal of Environmental Management*, 74: 43-51.
39. Sharma, P. N. (1997), Participatory processes for integrated watershed management, Food and Agriculture Organization of the United Nations publication, Rome.
40. Steyaert, P., M. Barzman, J. P. Billaud, H. L. Brives, B. Hubert, G. Ollivier & B. D. Roche (2007), The role of knowledge and research in facilitating social

learning among stakeholders in natural resources management in the French Atlantic coastal wetlands, *Environmental Science & Policy*, 10.6: 537-550.

41.Toth, E. (2006), Economic characteristics of agricultural co-operatives and behavioral consequences.

42.Tuijnman, A. & E. Boudard (2001), International adult literacy survey adult education participation in North America, Ottawa, Ontario Press.

43.Wilson, G. A. & K. Hart (2001), Farmer Participation in Agri-environmental Schemes Towards Conservation-oriented Thinking, *Sociologia Ruralis*, 41.2.

44.Zbinden, S. & D. R. Lee (2005), Paying for environmental services: an analysis of participation in Costa Rica's PSA program, *World Development*, 33.2: 255-272.

